Samenvatting van de cursus 3.1. Inleiding tot de filosofie.

Algemeen

Deze cursus behandelt de epistemologie en de kennisleer als fundamentele onderdelen van de filosofie. Ze onderzoeken hoe menselijk kennen zich manifesteert in zowel het dagelijks bewustzijn, de kunst, als in de vakwetenschappen. Daarnaast wordt de structuur van de experimentele wetenschappen geanalyseerd aan de hand van observaties, operationele definities en hypothesen. Ook kritische stromingen zoals de ideologiekritiek en de maatschappelijke rol van propaganda komen uitgebreid aan bod. Ten slotte situeren de teksten de relatie tussen wijsbegeerte en theologie binnen een historische en planetaire context.

Samenvatting

1: Inleiding tot de kennisleer

Epistemologie of gnoseologie staat bekend als de kennisleer, waarin wetenschap en kennis in brede zin het centrale onderwerp vormen. Het menselijke kennen heeft steeds een objectieve zijde, bestaande uit de wereld en het innerlijke leven, en een subjectieve zijde, bestaande uit het bewustzijn van dat object. Kennis wordt omschreven als bewustzijn of besef dat reflexief via introspectie wordt benaderd. Binnen de kennissociologie onderscheidt men oppervlakkige of externalistische kennisvormen en uitdiepende of internalistische kennisvormen.

Externalistische vormen omvatten de traditie en de mode, evenals de vluchtige mening tegenover ideologie en dogmatisme. Ideologieën, zoals het liberalisme of marxisme, tooien zich vaak met een schijn van wetenschappelijkheid om specifieke belangen te verantwoorden.

Internalistische kennisvormen, namelijk vakwetenschap en wijsbegeerte, steunen daarentegen op methodisch onderzoek dat gericht is op de objectieve waarheid. Hierbij maakt men een onderscheid tussen de dilettant, de specialist en de geïnformeerde mens.

2: Wijsbegeerte en andere vormen van duiding van de werkelijk

Wijsbegeerte wordt gedefinieerd als de duiding van zichzelf en de wereld, oftewel een levens- en wereldbeschouwing. Deze omschrijving alleen is echter onvoldoende, omdat ook het menselijk bestaan, de kunst en de vakwetenschap de werkelijkheid duiden. Het menselijk bestaan functioneert als een prereflexieve filosofie. Dit berust op de common sense, waarin a-priorische waarheden, empirische a-posteriorische inzichten en fundamentele contingente waarheden besloten liggen. Tot die fundamentele inzichten behoren de waarneming, de herinnering, de eigen identiteit en de medemens.

Maine de Biran voegde hier sensitieve of wichel-waarheden aan toe, zoals ingevingen en intuïties. Kunst duidt de werkelijkheid via concreet-individuele beelden, terwijl filosofie gebruikmaakt van abstracte begrippen en technische taal met een expliciete werkelijkheidsaanspraak. Vakwetenschap is eveneens begrippelijk en talig, maar onderscheidt zich door haar fragmentaire karakter.

De vakwetenschapper beperkt zich tot een specifiek onderdeel van de realiteit, terwijl de filosofie gekenmerkt wordt door een alomvattend totaliteitsbewustzijn. Haar studieobject is het zijn, opgevat als het absolute systeem van alles wat bestaat.

3: Kenmerken en ontwikkeling van de vakwetenschappen

De wetenschapsleer of epistemologie in striktere zin onderzoekt de samenhang, methoden en ontwikkeling van vakwetenschappen. Historisch ontstonden de eerste vakwetenschappen, zoals sterrenkunde, wiskunde en geneeskunde, mede uit vroege vormen van wichelarij en natuurobservatie. Via de Griekse natuurfilosofen en de wiskundig-experimentele wending van Galilei ontwikkelde zich de moderne exacte wetenschap. Een positieve vakwetenschap heeft een abstract karakter en bakent haar materieel en formeel object af. Haar beschrijvingen, verklaringen en toetsingen verlopen intersubjectief binnen een wetenschapsgemeenschap en zijn seculair ingesteld. Volgens Thomas Kuhn verlopen wetenschappelijke ontwikkelingen niet louter cumulatief, maar kennen zij wetenschappelijke revoluties. Periodes van normale wetenschap worden beheerst door een disciplinaire matrix en paradigma's, bestaande uit cognitieve overtuigingen, evaluatieve oordelen en voorbeeldige probleemoplossingen. Binnen het wetenschapssysteem onderscheidt men formele wetenschappen, natuurwetenschappen en menswetenschappen.

4: Verklaren versus begrijpen in de menswetenschappen

Binnen de epistemologie speelt de tegenstelling tussen verklaren en begrijpen een centrale rol. Geïnspireerd door Dilthey stelt de geesteswetenschap dat het menselijke handelen en de geschiedenis niet gevangen kunnen worden in algemene natuurwetten. Geesteswetenschappen zijn idiografisch en gericht op het begrijpen van het unieke, terwijl natuurwetenschappen nomothetisch zijn en verklarende wetmatigheden zoeken. Deze tweedeling gaat historisch terug op Descartes, die de werkelijkheid opdeelde in uitgebreidheid en denken, en Vico, die stelde dat de mens alleen de geschiedenis echt begrijpt omdat hij die zelf maakt. In de menswetenschappen persisteert de scheiding tussen harde, behavioristische en zachte, fenomenologische benaderingen. Verscheidene epistemologen pogen deze kloof te overbruggen. Zo toont Barraclough aan dat

geschiedschrijving na het beschrijven ook wetmatige patronen kan opsporen. Karl-Otto Apel gebruikt het menselijk gesprek als model, waarin de medemens wisselend als partner en als onderzoeksobject wordt benaderd, wat leidt tot een dialectische bemiddeling tussen verklaren en begrijpen via ideologiekritiek.

5: De experimentele methode en maatschappelijke reflectie

De structuur van de experimentele wetenschap omvat vier fasen.

De eerste fase is de herhaalbare waarneming van zintuiglijke gegevens, waarbij eenmalige historische of introspectieve feiten worden uitgesloten.

De tweede fase betreft de nauwkeurige beschrijving, die volgens Bridgman vertaald moet worden in fysicale of operationele definities.

De derde fase is de hypothesevorming, waarin de noodzakelijke en voldoende voorwaarden voor een verschijnsel worden geformuleerd.

De vierde fase is de toetsing door een experiment. Hierin grijpt de onderzoeker actief in door de onafhankelijke variabele methodisch te manipuleren om het effect op de afhankelijke variabele te meten.

Naast deze interne praxis vereist epistemologie een externalistische blik op de maatschappelijke en ethische gevolgen van wetenschap en technologie.

Rond 1900 ontstond een wetenschapscrisis, die noopte tot grondslagenonderzoek en tot kritiek op het sciëntisme.

6: Ideologiekritiek, utopie en taalmisbruik

Een eigentijdse kennisleer kan niet om de ideologiekritiek heen. Sinds Destutt de Tracy de term introduceerde, heeft het begrip ideologie een complexe evolutie doorgemaakt.

In het marxisme wordt ideologie opgevat als een vervalst bewustzijn dat dient als het ideële bovenbouwproduct ter rechtvaardiging van een socio-economische onderbouw.

Hoewel Marx de ideologie bekritiseerde, is zijn eigen economische determinisme eveneens onderhevig aan ideologiekritiek.

Ideologiekritiek richt zich ook op een oneigenlijk fetisjisme, het toekennen van een overdreven waarde aan zaken of denkbeelden zonder wetenschappelijke onderbouwing.

Tegenover de ideologie staat de utopie, door Ernst Bloch geherwaardeerd als het nog-niet-bewuste en de hoop op de toekomst. Binnen de Frankfurter Schule werd de kritische theorie ontwikkeld om maatschappelijke ontvoogding te bewerken. Dit hangt samen met het begrip aliënatie of ontvreemding, waarbij het bewustzijn vervreemdt van de eigen mogelijkheden. Bovendien leggen denkers als Ricoeur en IJsseling bloot dat menselijk spreken vaak een verhulde retoriek bevat. Propagandakritiek analyseert hoe communicatie

wordt misbruikt door vereenvoudiging, gevoelswoorden, herhaling en het fuseren van symbolen met ideologische doelen.

7: Structurele opbouw en methoden van de filosofie

Het woord filosofie stamt af van het Griekse philosophia, door Pythagoras omschreven als een bescheiden streven naar wijsheid. Etymologisch zijn de woorden 'wijs' en 'wijsheid' verwant aan weten, wijzen en duiden. Hoewel een eenheidswetenschap door de kennisexplosie onhaalbaar is, behoudt de filosofie haar eigen aard doordat zij niet-abstractief is en een alomvattend totaliteitsbewustzijn bezit.

De basisstructuur van de filosofie omvat vier geledingen. Het informatieve gedeelte bestaat uit kennisleer, denkleer en methodeleer.

Het metafysische gedeelte valt uiteen in het preconstitutieve, over de oorsprong van al het bestaande, en het constitutieve, dat het wezen van het bestaande onderzoekt. Het normatieve of axiologische gedeelte omvat ethiek, politiek, esthetiek en technologie. Dit alles wordt omkaderd door de ontologie or werkelijkheidsleer, die het zijn in zijn totaliteit bestudeert.

In de twintigste eeuw onderscheiden zich methoden zoals positivisme, taalkritiek en hermeneutiek, die in een inclusief denken verzoend kunnen worden.

Ten slotte verhoudt filosofie zich historisch tot de theologie. In het klassieke en middeleeuwse leerschema vormden de zeven vrije kunsten de vooropvoeding, diende de filosofie als de menselijke zoektocht naar waarheid, en kroonde de theologie het weten als de leer van de geopenbaarde goddelijke waarheid.